

Громадянська освіта як фактор формування громадянських компетентностей сучасної молоді

Олександр ШЕСТОПАЛЮК,

*кандидат педагогічних наук, професор, проректор
Вінницького державного педагогічного університету
імені М. Коцюбинського*

Сьогодні особливого значення набувають демократизація та гуманізація навчально-виховного процесу, створення умов для опанування надбань національної та загальнолюдської культури, виховання високих моральних і громадянських якостей. Сучасний етап розвитку України потребує від закладів освіти здійснення системних заходів, спрямованих на виховання людини-громадянина, різнобічно і гармонійно розвиненої, національно свідомої, високоосвіченої, життєво компетентної, здатної до саморозвитку і самовдосконалення.

Нині Україна перебуває на шляху становлення правової держави і громадянського суспільства. Високий рівень громадянської культури в розв'язанні животрепетних проблем сьогодення може відродити Україну як правову державу. Тож не дивно, що значною мірою актуалізувалися спроби розробити концепції і програми громадянської освіти. Головним орієнтиром у процесі вироблення концепцій громадянської освіти стали програмні документи і рекомендації різних міжнародних організацій – ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, де наголошується на провідній ролі громадянської освіти як умови дотримання прав людини, розвитку демократії та громадянського суспільства. 1997 року Комітет з освіти Ради Європи заснував проект «Освіта для демократичного громадянства», впровадження якого в практику має на меті забезпечити громадян знаннями, вміннями і навичками, необхідними для активної участі в демократичних процесах суспільства; створити умови для ведення діалогів і розв'язання конфліктів між людьми, досягнення консенсусу, конструктивного спілкування і взаємодії; допомогти усвідомити права й обов'язки людини, норми поведінки, етичні й моральні норми тощо. У зв'язку з цим 2005 рік було проголошено Європейським роком громадянської освіти, концептуальні засади й організацію якого досить детально висвітлено у публікаціях науково-методичного журналу «Управління школою» [1; 2; 4; 5; 6].

Незважаючи на значні зусилля світових організацій, не всі держави втілюють на практиці декларовану ними готовність створити громадянське суспільство, жити в умовах демократії й організувати громадянську освіту молоді. В Україні,

наприклад, система громадянської освіти тільки формується, остаточно розробленої і практично апробованої концепції немає. Водночас не спостерігається й однозначного розуміння громадянського суспільства та громадянської культури. Тому найважливішим завданням на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні є становлення громадянської освіти, яка дасть можливість утвердити громадянські і гуманітарні цінності як найважливіші пріоритети розвитку особистості спеціаліста певної галузі. Йдеться про обмеження ролі держави у виробленні та реалізації освітньої політики суспільства, подолання тоталітарного мислення й утвердження ідейного плюралізму в освіті, формування нової моделі спеціаліста, заснованої на поєднанні професійних і громадянських якостей.

Останнім часом зусилля українських науковців і педагогів-практиків спрямовані на пошуки оптимальних шляхів реалізації громадянської освіти молоді. При цьому важливо пам'ятати, що громадянськість, як зазначено в Концепції громадянського виховання, – це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядно-психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади; це реальна можливість утілення в житті сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства. Важливе місце у громадянському вихованні посідає громадянська освіта, що є системою навчання, яка передбачає створення умов для становлення моральної громадянської позиції, громадянської компетенції й набуття досвіду суспільно корисної громадянської діяльності в контексті безперервної освіти. Наголосимо, що громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості в суспільній сфері.

Поняття громадянської компетентності, як наголошує О.Пометун, відносно нове; під ним науковець розуміє здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [5, с. 6]. Таке трактування громадянської компетентності пов'язане з поняттям компетентнісного підходу в освіті, коли основний наголос робиться не просто на отриманні певної суми знань і вмінь, а й на формуванні системного набору компетенцій. Застосування компетентнісного підходу щодо громадянської освіти передбачає, що громадянська компетентність разом із громадянськими цінностями та досвідом гро-

мадянських дій повинна становити один із найважливіших результатів громадянського виховання.

Як слушно зауважують теоретики, громадянська компетентність може розкриватися через ключові компетентності, кожна з яких характеризується певними спроможностями. Тут можна виокремити *дослідницьку компетентність* – уміння, пов'язані з аналізом та оцінкою сучасної соціальної ситуації; *компетентність соціального вибору*, пов'язану з умінням зробити вибір і прийняти рішення в конкретній соціальній ситуації, знайти вихід із складної соціальної проблеми; *компетентність соціальної дії*, що передбачає наявність умінь для реалізації прийнятого рішення чи вибору; *комунікативну компетентність*, сутність якої полягає в органічній взаємодії з іншими людьми в процесі розв'язання певної соціальної проблеми; *навчальну компетентність*, що пов'язана з необхідністю подальшої освіти в постійно змінюваних соціальних умовах.

Складовими громадянської компетентності, за О.Пометун, є три елементи: ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо), діяльнісний (уміння й навички) і процесуальний, що стосується сфери самореалізації. Реалізація *ціннісного компонента* відбувається шляхом відбору і структурування навчального матеріалу, забезпечення умов щодо формування демократичних цінностей, орієнтацій, сприйняття ідеалів демократії, вироблення ставлень і мотивів діяльності. Реалізація *діялісного компонента* здійснюється через інтерактивне навчання, організацію цілеспрямованої активної пізнавальної діяльності конкретного індивіда. Реалізація *процесуального компонента* відбувається шляхом організації навчального процесу, зміни пріоритетів, розвитку вмінь самоорганізації, самоуправління і здатності до критичного мислення [там само, с. 6–7]. Тож висновок цілком логічний: формування громадянської компетентності потребує системи громадянської освіти.

Варто звернути увагу на той факт, що завдання створення умов для становлення громадянської компетентності не може бути вирішене лише засобами традиційної освіти (йдеться про дисципліни і курси соціально-політичного циклу), оскільки громадянська компетентність базується на цілому комплексі компетентностей. Досить вагому роль у цьому процесі відіграють інші освітні компоненти (нова ідеологія; новий зміст освіти; відповідна організація навчально-виховного процесу; новий спосіб взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу). Ось чому більшість учених наполягає на тому, що стандарти громадянського виховання повинні будуватися на принципово новій основі як багаторівневі і багатопозиційні стандарти-орієнтири. На сьогоднішній день такі стандарти створити ще не вдалося [6, с. 8]. У зв'язку з цим постає питання про роль навчальних дисциплін у громадянській освіті.

Мета і завдання громадянської освіти реалізуються під час засвоєння всіх дисциплін, серед яких

особливу вагу мають предмети соціально-гуманітарного циклу. Вони формують у студентів уявлення про суспільство і безпосередньо спрямовані на становлення громадянських компетентностей. У вищій школі це основа громадянської освіти, що здійснюється в межах навчального процесу. Водночас ці предмети повинні бути тісно пов'язані як з іншими дисциплінами, так і з позанавчальною діяльністю студентів. Тому лекційне заняття чи виховний захід можуть стати полем демократизаційних процесів або аналізу досвіду громадянських дій і поведінки.

Не менш важливим є й питання про роль у становленні системи громадянської освіти самих навчальних закладів, функціонування яких повинно базуватися на демократичних засадах. Громадянську освіту можна розглядати як своєрідний соціальний проект для всього навчального закладу. Демократичний уклад, що є моделлю відкритого громадянського суспільства, в сукупності з позанавчальною діяльністю є необхідною умовою формування громадянської компетентності, набуття студентами досвіду демократичної поведінки й активної громадянської позиції. Особлива місія з формування в них громадянської компетентності належить викладачам, адже від їхніх громадянських і професійних якостей буде залежати рівень громадянської освіти в навчальному закладі.

Стрижнем громадянської освіти є національно-патріотичне виховання, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування особистісних рис громадянина Української держави, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, інтелектуальної, правової, трудової й екологічної культури. Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України [3, с. 36].

У Концепції національно-патріотичного виховання молоді зазначено, що національно-патріотичне виховання формується на прикладах історії становлення української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі політики, освіти, науки, культури і спорту. Воно охоплює соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, поширює свій вплив на всі покоління, пронизує різні сфери життя: соціально-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту, культуру, науку, історію, державу, право тощо.

Рівень громадянської вихованості студентської молоді, професійна зрілість педагогів і сучасний методичний інструментарій впливу на особистість є запорукою ефективної діяльності педагогів у процесі формування громадянських компетентностей студентів. Тож з-поміж основних завдань вищих навчальних закладів у контексті становлення гро-

мадянської освіти можна виділити кілька: розвиток у майбутніх педагогів ключових компетентностей, необхідних для успішної реалізації ідей громадянського виховання; проектування освітнього середовища педагогічного закладу як простору накопичення і збагачення досвіду громадянського самовизначення та становлення громадянськості майбутнього спеціаліста; творче дотримання Концепції національно-патріотичного виховання молоді; введення в навчальний процес дисциплін, пов'язаних з підготовкою майбутніх педагогів до активної участі в процесі демократизації школи; актуалізація і розширення відповідної тематики в змісті психолого-педагогічних та спеціальних навчальних дисциплін; створення критеріїв і показників ефективності громадянського виховання та діагностичного інструментарію для відстеження динаміки становлення ключових громадянських компетентностей майбутнього педагога.

Насамкінець варто узагальнити основні міркування, висловлені в цій статті. Громадянська освіта – важливий компонент більш загального процесу соціалізації, в результаті якого відбувається залучення конкретної особистості до соціуму. Громадянська освіта дає людині конкретну суму знань, формує ціннісні пріоритети, дає змогу набутися певних особистісних якостей. Завершальним етапом такої роботи є застосування навичок громадянського мислення і поведінки в житті, що свідчить про остаточне формування громадянських компетентностей, які дають можливість людині успішно виконувати соціальну роль громадянина – використовувати свої громадянські права і свободи, виконувати громадянський обов'язок, виявляти громадянську відповідальність. Громадянська освіта допомагає людині, кажучи словами Платона, опанувати «мистецтво жити разом».

Література

1. *Гарабаджіу А.* Концептуальні засади та організація Європейського року громадянської освіти // Управління школою. – 2005. – №8 (92). – Березень. – С. 3–4.
2. *Євтушенко Р.* Стратегічні вектори розвитку системи громадянської освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів в Україні // Управління школою. – 2005. – №8 (92). – Березень. – С. 2–3.
3. *Ігнатенко П., Косарева Н., Поплужний В.* Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення: Посібник для вчителів // Рід. школа. – 1996. – №3. – С. 31–50.
4. *Ландсман В.* Громадянська освіта Харківщини: перший досвід, проблеми, перспективи // Управління школою. – 2005. – №8 (92). – Березень. – С. 8–9.
5. *Пометун О.* Теоретичні засади формування громадянської компетентності учнівської молоді // Управління школою. – 2005. – №8 (92). – Березень. – С. 5–8.
6. *Сиротенко А.* Формування відповідальної громадянськості учнівської молоді у позашкільній освіті // Управління школою. – 2005. – №8 (92). – Березень. – С. 8.

Анотації

У статті наголошується на необхідності дослідження динаміки системних змін у процесі формування громадянської компетентності в період трансформацій суспільства. Досліджується чинник впливу зростання громадянської компетентності на формування і вдосконалення інших ключових компетентностей. Розглянуто аспекти громадянського виховання в умовах гуманізації професійної освіти.

В статтю підкреслюється необхідність дослідження динаміки системних змін у процесі формування громадянської компетентності в період трансформацій суспільства. Исследуется фактор влияния повышения гражданской компетентности на формирование и совершенствование других ключевых компетентностей. Рассмотрены аспекты гражданского воспитания в условиях гуманизации профессионального образования.

The necessity of research of dynamics of system changes is underlined in the process of forming of civil competence in the period of transformations of society. The factor of influence of increase of civil competence is here probed on forming and perfection of other key competency. The aspects of civil education are considered in the conditions of humanizing of trade education are considered in the article.

